

KARS VE ÇEVRESİNDE RUS YÖNETİMİ (KARSKAYA OBLAST 1878-1917)

SERBEST, Bürkan-DEMİRCİ, N. Savaş
TÜRKİYE/TURÇIA

ÖZET

Kars ve çevresi bulunduğu konumdan dolayı sık sık bölgedeki kuvvetlerin güç mücadelesine sahne olmuştur. 19. yüzyılda Rus İmparatorluğu bölgeyi Transkafkasya'dan Anadolu'ya önemli bir geçiş noktası olarak görmüş ve idaresi altına almak için Osmanlı İmparatorluğu'yla savaflara girişmiştir. 1877'de Kars'ı ele geçiren Ruslar 1878'de, Berlin Antlaşması'yla da bölgeyi sınırlarına katmıştır. 1878'de Kars merkezli Karskaya Oblast idari birimi kurulmuş; Oblast Kars, Ardahan, Oltu ve Kağızman olmak üzere 4 alt-bölgeye bölünmüştür. Böylece bölgede yeni bir dönem başlamıştır. Bu süreçte politik, idari, askeri, sosyo-ekonomik ve demografik birçok değişim yaşanırken Osmanlı etkileri silinerek Rus sistemleri hayata geçirilmiştir. Bölgede iktisadi hayat canlandırılmış, Baltık tarzı yeni birçok yapı inşa edilmiş ve bölge önemli bir askeri üs hâline getirilmiştir. Bunların yanında toplum sınıflara bölünmüş, Hristiyan nüfus Müslüman nüfusa baskın hale getirilmiş, Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma politikaları uygulanmıştır. XX. yy. başlarında yaşanan siyasi gelişmeler neticesinde ise bölge kaynayan kazana dönüşmüştür. 1878'de kurulan Karskaya Oblast yönetim birimi 1917 Rus devrimi ile son bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Karskaya Oblast, Kars, Rus İmparatorluğu, Kafkasya..

ABSTRACT

Kars and its vicinity have often been an arena for forces in this region because of its location. In 19th century Russian Empire has considered the region as an important gateway from Transcaucasia to Anatolia and made wars with Ottoman Empire to capture. Russians, who have captured Kars in 1877, added Kars and its vicinity to its borders with Treaty of Berlin in 1878. Kars-centric Karskaya Oblast administrative unit has been established in 1878 and Oblast has been divided into 4 sub-areas as Kars, Ardahan, Oltu and Kağızman. Thereby a new period has started. In this period many political, administrative, martial, socio-economic and demographic changes have occurred and Ottoman influences have been obliterated and Russian systems have been applied. In region economic life have been enlivened, many Baltic style buildings have been built and region has become an important military district. With those, society has been divided into classes, Christian population have become dominant against Muslim population,

Russification and Christianization policies have been applied. And in the beginnings of 20th century region became a boiling cauldron after political events. Karskaya Oblast, established in 1878, has come to end with Russian Revolution of 1917.

Key Words: Karskaya Oblast, Kars, Russian Empire, Caucasus.

GİRİŞ

Rus İmparatorluğu yarım yüzyıla yakın bir süre bu topraklarda otorite kurmuş olmakla beraber bu süreç bölgenin tarihinde önemli izler bırakmıştır. Bu dönemde yaşananların etkileri bölge kültüründe halen kendini göstermektedir. Binlerce kişinin hayatını olumlu/olumsuz etkileyen bu zaman dilimi de ayrıntılı bir analizi hak etmektedir. Çalışmamızda Kars bölgesinin kısa tarihi, Rusların kökenleri, Rus Çarlığı, Rus İmparatorluğu, Karskaya Oblast'ın kurulması, Oblastta yaşanan köklü değişimler ve yaşayan etnik gruplar ve bölgedeki genel atmosfer üzerinde durulacaktır.

1. Kars Bölgesinin Tarihi

Kars, adını MÖ 130-127 yılları arasında Kafkaslardan gelerek bölgeye yerleşen Bulgar Türklerinin “Velentur” boyunun “Karsak” oymağından almaktadır (Kars, **İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi**, 1991). “Karsak” kelimesi ise eski Türkçede “bozkır tilkisi” anlamına gelir (**Divani Lügatü't Türk İndeksi**, 2007). Başka bir görüşe göre de kentin adı Gürcüce “kapı kenti” anlamına gelen “Karis Kalaki”den gelmektedir (Kars, **İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi**, 1991).

Yapılan birçok kazı ve araştırma, Kars'ın Yontma Taş Devri'nden bugüne oldukça hareketli bir yerleşim alanı olduğunu göstermektedir. MÖ 9. yüzyılda Urartu Krallığı'nın sınırları içinde yer alan bölge, MÖ 7. yüzyılda Kimmerlerin ve İskitlerin istilalarına uğradıysa da MÖ 6. yüzyıla kadar Urartu hâkimiyeti altında kalmaya devam etti (Kars, **Temel Britannica**, 1993). Urartulardan sonra Pers idaresine bağlanan yöre daha sonra sırasıyla Araksların, Romalıların, Partların ve Sasanilerin eline geçti (Kars, **Temel Britannica**, 1993).

MS 7. yüzyılda Müslüman Araplar Sasanilerin varlığına son vererek bölgeye hâkim oldular ve bölgeyi uzun süre genel valilerle yönettiler (Kars, Büyük Larousse, 1986). 9. yüzyılda bölgede yarı bağımsız Ermeni prenslikler sahneye çıktı (Kars, Büyük Larousse, 1986). 10. yüzyılın ortalarından sonra Kars ve çevresine seferler düzenlemeye ve Arapların yerini almaya başlayan, bölgeye adım adım yerleşen Bizans İmparatorluğu yöreye hâkim oldu (Kars, **Büyük Larousse**, 1986).

1064'te Alparslan liderliğindeki Selçukluların hâkimiyetine giren Kars, daha sonraları Saltukluların ve Kıpçakların idaresine geçti (Kars, **Büyük Larousse**, 1986). 1202'den 1239'a değin Anadolu Selçuklular ve Gürcüler arasında sürekli el değiştiren, Moğol istilası sırasında Cengiz Devleti'ne bağlanan, Moğollardan sonra ise İlhanlılar, Altın Ordu Devleti, Celayirliler, Karakoyunlular, Timur

Devleti, Akkoyunlular ve Safeviler tarafından kontrol edilen Kars 1534 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına katıldı (Kars, **Büyük Larousse**, 1986).

1878-1917 yılları arasında yaklaşık 40 sene Rusların idaresinde kalan şehir, Kurtuluş Savaşı'nın ardından yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarına dâhil oldu.

2. Rus Tarihine Genel Bakış

2.1. Rusların Kökenleri ve Tarihte İlk Rus Devleti

Ruslar, Slavların doğu koluna mensup alt bir etnik gruptur (Slavs, **Columbia Encyclopedia**, 2001). Slavların milattan önceki tarihleri hakkında net bilgiler bulunmamakla beraber miladın başında bugünkü Doğu Avrupa topraklarında yaşıyorlardı (Yetişgin, 2006: 671). Hint-Avrupalı etnik bir grup olan Slavlar Hunların Avrupa'da belirmesiyle bir süre bu kavmin hâkimiyetinde yaşadıkdan sonra Hunların zayıflamasıyla beraber Dinyeper ırmağı boyunca batıya, güneye ve Balkanlara yayıldılar (Yetişgin, 2006: 671). Bu dağılmadan sonra Slavlar 3 kola ayrıldılar: Batı Slavları (Çekler, Polonyalılar, Slovaklar), Güney Slavları (Boşnaklar, Hırvatlar, Makedonlar, Sırlar, Karadağlılar, Slovenler) ve Doğu Slavları (Ruslar, Ukraynalılar, Beyaz Ruslar), (Yetişgin, 2006: 671-672).

Günümüzdeki Rusya toplumunu oluşturan Doğu Slavları 9. yüzyıla dek devlet kuramamışlar ve genellikle knezlikler (beylik) şeklinde yaşamışlardı (Yetişgin, 2006: 672). Viking lideri Rurik 862'de Rus prensi olduktan sonra, çevresindeki Slavları birleştirerek Novgorod merkezli ilk Rus Devletini kurdu (Yetişgin, 2006: 672-673). 16. yüzyılın sonlarına dek Rusya'yı yönetecek olan Viking kökenli Rurik hanedanı da bir süre sonra Slavlaştı (Yetişgin, 2006: 673). Fincede Vikingler için kullanılan 'savaşçı, kürekçi' anlamlarına gelen 'routsi'den türeyen Rus kelimesi zamanla Doğu Slavlarını ve yaşadıkları toprakları ifade eden bir kelimeye dönüştü (Yetişgin, 2006: 673).

Başkentini Kiev'e taşıyan Rus Devleti, Baltık Denizi ve Karadeniz arasındaki ticaret yollarını kontrol aldıktan sonra giderek zenginleşirken çevresindeki toprakları ele geçiren ve prenslikleri hâkimiyeti altına alan Kiev merkezli bu devlet özellikle 10. yüzyılın sonundan ve 11. yüzyılın ortalarına kadarki zaman diliminde altın çağını yaşadı (Russia, 1998).

Kıpçakların 11. yüzyılın 2. yarısından itibaren Kiev Rusyası'nın güney bölgelerini ele geçirmeleri, prenslerin kendi bölgelerinde yönetimlerini güçlendirme siyasetleri sonucu merkezi sistemi zayıflatmaları ve özgür köylülerin yok edilmesi sonucunda Kiev Rusyası giderek zayıfladı ve bir süre sonra da birbirinden bağımsız hareket eden birçok bölgesel prensliğe bölündü (Yetişgin, 2006: 673).

13. yüzyılda yoğun olarak Moğol saldırılarına maruz kalan Rusların büyük bölümü bu yüzyılda Altın Ordu devletinin hâkimiyeti altına girdi ve Moğol egemenliği etnik, politik ve kültürel bütünlük göstermeyen Rus ulusunun üç parçaya (Ruslar, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar) bölünme sürecini hızlandırdı (Russia, 1998). Moskova bu dönemde hızla gelişti, önemli bir merkez konumuna geldi ve Moğol etkisinin zayıflamasıyla birlikte 1480'lerden itibaren de bağımsız bir devlet gibi hareket etmeye başladı (Russia, 1998). 988 yılında Hristiyanlığın Ortodoks mezhebinin kabul etmiş olan Kiev Rusyası'nın (Yetişgin, 2006: 690) kültürde, sanatta ve idari alanlarda oluşturduğu Bizans-Slav sentezli özgün miras ve Ortodoks kilisesinin birleştirici rolü ilerde kurulacak otokratik Rus Devletinin oluşmasına zemin hazırladı (Russia, 1998).

2.2. Rus Çarlığı (1547-1721)

Moğol himayesinin sona ermesinden sonra çevresindeki prenslikleri kendisine bağlayan Moskova Prenslığı sınırlarını giderek genişletti. 16. yüzyılın başlarında Rus birliğini kuran İvan III, aynı zamanda "Çar" ünvanını kullanan ilk prens oldu ki 'Çar' 'bütün Rusya'nın hâkimi, otokratik hükümdar' anlamlarına geliyordu (Russia, 1998). İvan IV'ün 1547'de kendisini çar ilan etmesiyle Moskova Prenslığı, tarih sahnesinde yerini Rus Çarlığı'na bırakırken bu dönemde çarın otokratik yetkileri zirveye çıktı (Russia, 1998). İvan IV boyarların (toprak sahipleri) da destekleriyle askeriyeyi yeniledi, idari teşkilatı yeni baştan organize etti (Russia, 1998). Korkunç (grozny) lakabıyla da anılan İvan IV ülkeyi çara ait bölgeler (oprichnina) ve halka ait bölgeler olmak üzere ikiye ayırdı ve kendi mülkü olarak gördüğü alanlarda boyarlara, tacirlere ve halka savaş açtı (Russia, 1998). Boyarların ekonomik ve politik gücünün kırılmasıyla birlikte ticaret zayıfladı, köylüler büyük vergi yüklerinin altına girdiler. Moskova'da yaşanan kargaşaya rağmen Çarlık Rusyası uygulamaya koyduğu yayılmacı ve emperyal siyaset doğrultusunda sınırlarını genişletmeyi sürdürdü.

Korkunç İvan'ın içerdeki ve dışarıdaki politikaları ülkeyi yaklaşık 15 sene süren iç savaşa (1598-1613) sürükledi (Russia, 1998). Moskova kaos yaşarken otokratik kurumlar güçlerini muhafaza ettiler. Boyarların yaşadığı zorluklara, şehirdekilerin memnuniyetsizliğine ve köylülerin aşamalı olarak köleleştirilmesine rağmen otokrasiye alternatif bir düzen kuramadı ve mutlakiyetçi çarist yönetimin birliği tekrar sağlayabileceği görüşü yaygınlık kazandı (Russia, 1998). 1613'te Mikhail Romanov'un "Çar" ilan edilmesiyle yaklaşık 300 sene ülkeyi yönetecek olan Romanovlar merkeziyetçi yönetime devam ettiler (Russia, 1998). 1649'da çıkarılan kanunla kesin mutlakiyet prensibi kabul edilip, boyarların dahi çara hizmet etmesi sağlandı ve serflik kurum hâline getirildi (Russia, 1998). % 90-95'i köylü olan Rus toplumu (Liebman, 1968; 14) serflik sistemi ile merkezin istediği zaman kullandığı bir güç hâline getirildi. Bu dönemde ayrıca toparlanma ve kalkınma hamlesi başlatıldı, yayılma siyaseti sürdürülürken modernleşme çabaları da hız kazandı.

2.3. Rus İmparatorluğu (1721-1917)

I. Petro'nun çarlığı döneminde (1682-1725) Rusya modern ve güçlü bir Avrupa devleti olarak tarih sahnesinde belirdi. Çar I. Petro ticaret ve sanayiye geliştirdi, bürokratik ve idari sistemleri modernleştirdi, donanmanın kuruluşuna öncülük etti, düzenli bir ordunun kurulmasını sağladı, boyarların meclisini lağvederek senato ve özel meclisler kurdu, kiliseyi devlete bağlayarak yönetimini Sinod meclisine verdi, laik ve batılı bir eğitim sistemi için akademiler ve okullar açtı (Russia, **Catholic Encyclopedia**, 1912). 1721'de kendisini "Rus İmparatoru" ilan etmesiyle birlikte Rus Çarlığı Rus İmparatorluğu ismini aldı (Russia, **Catholic Encyclopedia**, 1912). Modern Rusya'nın kurucusu olarak kabul edilen büyük reformcu Petro Baltık Denizi'ne pencere açarak burada yeni başkent St. Petersburg'u kurdu (Russia, **Catholic Encyclopedia**, 1912).

Modern Rusya'nın oluşumuna I. Petro'yla birlikte önemli katkılar yapan II. Yekaterina döneminde Karadeniz'e açılan İmparatorluk Beyaz Rusya'yı, Batı Ukrayna'yı ve Litvanya'yı topraklarına kattı (Rusya, **Büyük Larousse**, 1986). I. Petro'dan II. Yekaterina'ya kadar çıkarılan yasalar toprak sahiplerinin serfler üzerindeki kontrolünü giderek artırdı ve toprak köleliğinin yaygınlaşması yer yer halk isyanları çıkmasına neden oldu (Rusya, **Büyük Larousse**, 1986). 18. yüzyılda Rusya toplumunda sınıflar arası fark iyice keskinleşti.

19. yüzyılın başından itibaren yayılcı faaliyetlerine hız veren Rus İmparatorluğu bu yüzyılda sınırlarını doğuda Büyük Okyanus'a, güneyde Çin'e, batıda Karadeniz'e, kuzeyde ise Kuzey Buz Denizi kıyılarına kadar genişletti. İmparatorluk emperyal çıkarları ekseninde Avrupa'nın önde gelen güçleriyle mücadelelere girişirken özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'na karşı oldukça saldırgan bir politika izledi. Fransız İhtilali'nin etkisiyle yükselen milliyetçilik akımı panislavizm (Slav Birliği) hareketini doğururken Rus İmparatorluğu bu paralelde Osmanlı idaresi altındaki Slav halklarını da özgürleştirmeye yönelik çabalarda bulundu. Hem Panislavizm fikri hem de Rusların boğazları ele geçirip sıcak denizlere inme amaçlı stratejisi Ruslarla Osmanlı İmparatorluğu'nu birçok kez karşı karşıya getirdi. İlk başlarda Avrupa'daki Pangermen harekete cevap olarak doğan Panislavizm, öncelikli olarak Alman yönetimi altındaki Slavları özgürleştirmeye amaçladıysa da Osmanlı üzerindeki etkileri çok daha yıkıcı oldu (Yetişgin, 2006: 698).

İmparatorluk toprakları üzerindeki çok sayıda insan zorla çalıştırıldı, köleleştirildi ve vergilendirildi. Mutlakiyetçi rejimin katı yönetim anlayışı altında ezilen halk aynı zamanda güçlü merkezî otoritenin yayılcılık faaliyetlerinde de kullanıldı (Yetişgin, 2006: 697). Kendi toplumunun büyük çoğunluğunun ekonomik ve düşünsel gelişmesini önemsemeyen sistem 1825'te "Decemberist" ayaklanma ile başlayan ve imparatorluğun yıkıldığı yıl olan 1917'ye kadar devam eden militan entelektüel ayaklanmalara neden oldu (Yetişgin, 2006: 697).

19. yüzyılda birçok etnik topluluğun yaşadığı, dünya topraklarının önemli bir kısmına hükmeden dev bir merkezî güç hâline gelen imparatorluk için tehlike çanları çalmaya başlamıştı. Geniş halk kitleleri köleliğin 1861’te kaldırılmasına, toprak reformu ve hukuksal eşitlik öngören düzenlemeler yapılmasına rağmen sanayi devrimiyle hızlanan kapitalizm sürecinde ezilmeye devam etti (Russia, **Catholic Encyclopedia**, 1912). Bahsi geçen gelişmelerin tetiklediği çöküş süreci 19. yüzyılın başlarında aşırı artan nüfusun getirdiği sorunlar, dünyada yaşanan ekonomik krizin etkileri, Japonlarla yapılan savaşta alınan yenilgiler, 1. Dünya Savaşı’nın getirdiği yükler ile birlikte hızlandı ve 1917’de gerçekleştirilen sosyalist devrim ile son buldu (Russia, **Catholic Encyclopedia**, 1912). Böylece bir döneme damgasını vuran Rus İmparatorluğu tarih sahnesinden çekilmiş oldu.

3. 19. Yüzyıl Osmanlı-Rus Savaşlarında Kars

19. yüzyılda Osmanlı ve Rus İmparatorlukları arasında yapılan tüm savaşlar Kars ve çevresini de etkilemiş, bu bölge Kafkas Cephesi’ndeki savaş alanlarından biri olmuştur. Bu yüzyılda Osmanlılar ve Ruslar ilk kez 1806-1812 savaşlarında karşı karşıya gelirken Ruslar da ilk kez 1807 yılında Kars’ı alma girişiminde bulundular fakat başarısız oldular (**Osmanlı Yönetimi Döneminde Kars**, 2007). Ruslar Kars’ı Anadolu’ya açılan stratejik bir kapı olarak gördükleri için bölge üzerindeki amaçlarından vazgeçemediler. Ruslar amaçlarını gerçekleştirmeye 1828-1829 Savaşları sırasında yaklaştılar. 7 Temmuz 1828’de Rusların eline geçen Kars ve çevresi 14 Eylül 1829’da imzalanan **Edirne Barış Antlaşması** ile Osmanlı İmparatorluğu’na geri verildi (Akşin, 2005: 111). Sonraki savaş Kırım Savaşı’ydı (1853-56). 16 Haziran 1855’te Kars’ı ele geçirmek için harekete geçen Rus ordusu 25 Kasım’da bölgeyi ele geçirdi (Mills, 2000). Bu tarihten **Paris Antlaşması**’nın imzalandığı 30 Mart 1856’ya kadar yaklaşık 5 ay Rus egemenliği altında kalan bölge, yine aynı antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu’na geri verildi (Mills, 2000).

Bu yüzyılda iki ülke arasında yapılan son savaş 1876-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ydı. Loris Melikov önderliğindeki Rus ordusu 18 Kasım 1877’de Kars’ı ele geçirdi (Feigl, 1986). 13 Temmuz 1878’de imzalanan **Berlin Antlaşması** ile de Kars, Ardahan ve Batum ile birlikte Rus İmparatorluğu’nun sınırlarına dâhil oldu (Berlin Congress, **Columbia Encyclopedia**, 2001).

4. Karskaya Oblast

Kars ve çevresinin Rus İmparatorluğu’na dâhil olmasından kısa süre sonra 27 Aralık 1878’de Kafkasya genel valisine bağlı Karskaya Oblast yönetim birimi oluşturuldu (Melkonian, 2001). Oblastta Kars, Ardahan, Zaruşad (Arpaçay), Şüreğel (Akyaka), Kağızman ve Oltu olmak üzere 6 bölge Çıldır ve Horasan olmak üzere de 2 alt bölge kuruldu (Melkonian, 2001). Oblastın idari yapısı yönetsel ve bölgesel değişimler paralelinde 1881’de tekrar düzenlendi ve

oblast (vilayet) Kars, Ardahan, Kağızman ve Oltu olmak üzere 4 bölgeye bölündü (Melkonian, 2001). 148 köye ve 14 tane de kasabaya sahip Karskaya Oblast Kars merkezli olmakla beraber yaklaşık 7 bin kilometre karelik bir yüzölçüme sahipti (Melkonian, 2001).

40 yıla yakın süren Rus yönetimi döneminde bölgede idari, politik, sosyo-ekonomik ve demografik birçok değişim yaşandı: Mali, hukuki ve toprakla ilgili reformlar yapılırken yerel ekonomiye yapılan yatırımlarla bölge ekonomisi canlandırıldı; kurum ve kuruluşlarda Osmanlı etkileri silinerek Rus sistemleri hayata geçirildi. Bu dönemde bölgede önemli göç hareketleri yaşandı ve zamanla Hristiyan nüfus Müslüman nüfusa baskın hâle geldi, yörenin nüfusu kısa zamanda 2 katına çıktı, Kars âdeta yeniden inşa edilerek modern ve planlı bir şehir görünümüne kavuştu, yapılan askerî yığınakla birlikte Kars, Rusların Transkafkasya'da Osmanlı sınırındaki önemli bir merkezi hâline geldi.

4.1. Göç Hareketleri ve Demografik Yapı

Karskaya Oblast'ın kurulmasında sonra bölgede önemli nüfus hareketleri yaşandı. Müslümanların bir kısmı Osmanlı-Rus savaşı sırasında, bir kısmı da daha sonraları Rusların Hristiyan olmayanlara uyguladığı baskılar ve Ermenilerle yaşanan çatışmalar sebebiyle Osmanlı topraklarına göç etti. Sadece 1878-1881 yıllarında yaklaşık 82.000 Müslüman Osmanlı tarafına geçti (Solmaz, 2002). Müslüman nüfus azalırken diğer yandan Hristiyan grupların nüfusu giderek arttı. Oblast kurulmadan önce bölgede Türkler (Karapapaklar, Azeriler, Türkmenler, Yerliler), otokton Ermeniler, Kürtler, Yezidiler ve Kafkas kökenli çeşitli etnik gruplar yaşamaktaydı. Rusların sınıra nüfus yığma politikası neticesinde bölgeye birçok Hristiyan topluluk yerleştirildi. Bu dönemde Dukhoborlar, Malakanlar, Asurîler, Ruslar ve Almanlar bölgeye iskân ettirilirken Osmanlı topraklarından, Anadolu'dan Ermeniler, Karadeniz bölgesinden de Pontus Rumları gelerek yöreye yerleşti.

Yaşanan göç hareketlerinden sonra bir kısım Müslüman'ın bölgeden göç etmesine rağmen Oblastın nüfusu hızla arttı. 1883'te 167.000, 1897'de 292.863, 1906'da 349.100 (tahmini) (Kars, **Encyclopaedia Britannica**, 1911) nüfusa sahip olan Oblastta 1911 yılında 377.200 (tahmini) kişi (Law, 2007) yaşamaktaydı. 1886'da yapılan bir başka sayıma göre de yaklaşık 200.000 olan toplam nüfusun 93.533'ü Müslümanlardan, 37.092'si Ermenilerden, 23.525'i de Rumlardan oluşmaktaydı (Erkan, 1996: 33-40). Hızlı nüfus artışında özellikle Ermenilerin yöreye göç etmesi etkili oldu. 1882'de 31.518 olan etnik Ermeni sayısı hızla artarak 1887'de 38.518'e, 1897'de 73.000'e ve 1913'te de 113.000'e yükseldi (Melkonian, 2001). Bölgede nüfus dengesinin değişmesinde Rusların uyguladığı Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma politikaları da etkili oldu.

4.2. Etnik Topluluklar

Karskaya Oblast'ta yaşayan belli başlı etnik/dinî gruplar şunlardır:

4.2.1. Malakanlar

Malakanlar (Molokonlar/Molokanlar) Rus asıllı bir topluluk olmakla beraber İncil merkezli, spiritüel Hristiyanlık taraftarı bir dinsel hareket olarak 16. yüzyılda Rus köylüler arasında doğan Malakanizm'e mensup bir etnik topluluktur (**Short Description and History of Molokans**, 2004). 1600'lü yıllarda Rus Ortodoks kilisesinden ayrılan Malakanlar; ruhban sınıfına, kiliseye, ikonlara, Ortodoks geleneklerine, militarizme ve her türlü dinsel abartıya karşı basit bir İncil Hristiyanlığı'na inandılar (Breyfogle, 1998: 16-17). Temelinde insanın ruhunda yaşayan güçlü bir Tanrı inancı yatan bu sekt, 17. yüzyılda köylüler arasında yaygınlık kazandı (**Short Description and History of Molokans**, 2004). Ortodoks öğretilerine rağmen oruç tutmadılar; hayvansal gıda yemeye ve süt içmeye devam ettiler ve işte bu nedenden dolayı kendilerine Rusça 'süt içen' anlamına gelen "Molokane" ismi verildi (**Short Description and History of Molokans**, 2004). Kanunlara göre her etnik Rus'un Ortodoks olmak zorunda olduğu Rus Çarlığı'nda; inançları gereği devlet kilisesine ve otoriteye karşı çıkan, asker olmayı reddeden Malakanlara karşı sindirme politikası izlendi; egemen Rus otokrasisi ve kilise bu aykırı gruptan hiç hoşlanmadı ve Malakanlar üzerinde büyük bir baskı kurdu (**Short Description and History of Molokans**, 2004). Otokrasi tarafından tehdit olarak algılanan Malakanlar 1800'lerde Ukrayna, Kafkasya, Orta Asya ve Sibirya'ya sürüldü (**Short Description and History of Molokans**, 2004).

Rus İmparatorluğu Karskaya Oblast'ı kurulduktan sonra Kars ve çevresine Hristiyan grupları yerleştirme politikasını uyguladı. Bu gruplardan biri olan Malakanlar 1880'den sonra bölgeye göç ettiler. Özellikle Novo Selim, Malaya Tiukma, Ardahan, Novo Dubovka, Al Shanka, Novo Petrovka, Romanovka, Prokhladnaya, Blagodarnaya, Novo Mihailovka ve Malaya Vorontsovka köy ve kasabalarına yerleştirildiler (**Known Molokan Villages in Trans-Caucasia**, 2004).

Barışçıl olmaları dolayısıyla yöre halkıyla iyi ilişkiler kuran Malakanlar, Kars ve çevresinde yaşayan halka özellikle üretim alanında önemli katkılarda bulundular. Tarımda, değirmencilikte ve hayvancılıkta bölgeye göre oldukça modern yöntemler kullanan Malakanlar söz konusu alanlarda yöre halkına öncülük ederken; çift sürmede ve yük taşımada kullanılan, yörede 'Malakan atları' olarak bilinen atların da yaygınlaşmasını sağladılar (Karagöz, 2005: 28).

1839-1889 yılları arasında İmparatorluk tarafından 50 yıllık süreyle askerî yükümlülüğünden muaf tutulan Malakanlar, bu sürenin bitmesinden sonra tekrar askerlik yapmaları yönünde baskıya maruz kaldılar. Rusların o dönem ele geçirdikleri Hazar Denizi kıyısındaki Türkistan topraklarına göç edeceklerin

10 yıl daha askerlikten muaf tutulacaklarını bildirmeleri üzerine, Kars'tan, Ermenistan'dan ve Gürcistan'dan bir kısım Malakan bu bölgeye yerleşti (Berokoff, 1998).

Askerlik sorunundan bunalan birçok Malakan çareyi bu topraklardan temelli olarak ayrılmakta buldu. 1905-1912 yılları arasında Kars ve çevresinden, çoğu Malakan olmak üzere yaklaşık 3000 kişi Amerika'ya göç etti (**Armenian-Molokans: From Kars to Los Angeles**, 2004). Yörede yaşanan siyasi ve askeri karmaşa da göçü hızlandıran bir etki yarattı. Bu göçlere rağmen birçok Malakan yörede kalarak hayatlarına devam ettiler.

4.2.2. Dukhoborlar

Dukhoborlar da Malakanlar gibi Rus asıllı etnik-dinsel bir gruptur (Kalmakoff, 2006c). Dukhobor 'ruh güreşçisi' anlamına gelen dukho-borets kelimesinden türemiştir ve dukhoborlar kendilerini 'gerçeğin ruhuyla güreşenler' olarak tanımlarlar (Tarasoff, 2006). Dukhobor hareketinin kökenleri 1650'lilere dek dayanmakla birlikte bu yıllarda Rus Ortodoks Kilisesi'nde yapılan reformlar bir kısım inancın tepkisini çekti, reformların reddi birtakım yeni dinsel akımların doğmasına neden oldu (Tarasoff, 2006). İşte bu dönemde ortaya çıkan Dukhobor hareketi kiliseyi, ikonları, Ortodoks ayinlerini hatta mutlak bir kitap olarak İncil'i bile reddetti ve takipçileri tanrının gerçeklerde ve ruhlarda var olduğuna, her insanın içinde kendi kilisesinin bulunduğuna ve rahiplere gerek olmadığına inandı (Tarasoff, 2006). Dukhoborlar ruhban sınıfına karşı olmalarına rağmen daha sonraları spiritüel liderlik prensibini uyguladılar (Tarasoff, 2006).

18. yüzyılda farklı bir dinsel grup olarak yaygınlaşan Dukhoborlar sadece Rus Ortodoks kilisesine karşı çıkmadılar, Çarist rejimi ve otoriteyi de reddettiler (Tarasoff, 2006). Malakanların dinsel ideolojisine yakın olan bu etnik-dinsel topluluk, onlar gibi Rus otokrasisinin hışımına uğradılar, şiddet gördüler; Ukrayna'ya, Sibiryaya ve Transkafkasyaya sürüldüler (Tarasoff, 2006).

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Kars ve çevresine yaklaşık 5.000 Dukhobor göç etti (Tarasoff, 2006). Dukhoborlar 1879-1880 yılları arasında Karskaya Oblastı'ntaki Zaruşad ve Şüreğel civarında kurulan yeni köylere yerleştirildiler (**Doukhobor Settlements in the Caucasus**, 2006). Bu topluluk özellikle Terpenie, Pokrovka, Gorelovka, Spasovka, Kirilovka köylerinde yoğun nüfusa sahipti (Kalmakoff, 2006a).

Çarlık rejimi militarizm karşısı olan Doukhoborlara zaman zaman da tolerans gösterdi. Özellikle Kırım Savaşı'nda ve 93 Harbi'nde Rus ordusuna lojistik destek sağlamaları bunda etkili oldu (Lohm, 2006: 8). Rus yönetimi bu topluluğu bir dönem sınırlardaki sadık kolonileri olarak gördü. Fakat balayı uzun sürmedi ve sınırlarda kendilerini korumak için silah kullanmak zorunda kalan Dukhoborlar bir süre sonra inançları gereği silahları bıraktılar (Lohm, 2006: 8). Toplu olarak

askerliği reddetmeleri sonucu 1895 yılında ipler koptu ve bu dönemde bir kısmı Sibirya'ya sürüldü (Lohm, 2006: 8). Yaşanan sıkıntılar sonucu çareyi imparatorluk dışına çıkmakta buldular. 1899 yılında göçler hızlandı. Aynı yıl Tiflis, Elizabetpol (Gence) ve Kars'tan 3500 kişi; Elizabetpol ve Kars'tan 1000 kişi; Kars'tan 1500 kişi ayrı gruplar hâlinde Kanada'ya göç ederek bu ülkedeki farklı bölgelere yerleştiler (Kalmakoff, 2006b).

Bu göçlerden sonra Oblasttaki Doukhobor nüfusunun çoğu bölgeden ayrılmış oldu.

4.2.3. Ruslar

Malakanlar ve Dukhoborların dışında Oblastta askeri ve idari görevli olarak çalışan Ortodoks Ruslar da yaşamaktaydı. Tüm etnik Ruslar 1892'de toplam nüfusun yaklaşık olarak % 7'sini oluşturmaktaydılar (Kars, 2007).

4.2.4. Almanlar ve Estonlar

1817-1818 yıllarında bugünkü Almanya'nın sınırları içerisinde kalan Württemberg bölgesinden Güney Kafkasya'ya Evanjelik Alman gruplar göç etti (Roll, 2000). 1891 yılında ise bu topluluğun ardıllarından bir grup Tiflis'ten Kars ve civarına göç ederek Petrovka köyüne yerleşti. 1911 yılında bölgede yaklaşık 200 Alman yaşamaktaydı (**Caucasus Germans**, 2007). Bölgede Estonlar da kendilerine yer buldu (Karagöz, 2005: 63). Estonlar Novo Estonskoye köyünde yaşıyorlardı. Almanlar ve Estonlar bölgede yakın ilişki içinde oldular ve özellikle süt ve süt ürünleri üretimiyle uğraştılar. Sırasıyla 1911 ve 1914'te kurulan Vladikars ve Estonka (**Caucasus Germans**, 2007) köylerinde de ikamet eden Almanlar ve Estonların önemli bir kısmı savaş ortamından dolayı 1914'ten başlayarak bölgeden ayrıldılar.

4.2.5. Ermeniler ve Rumlar

Kars ve çevresinde yüzyıllardır yerleşik bulunan otokton (kadim) Ermeniler yaşamaktaydı; fakat bu bölge Osmanlı döneminde Ermeni nüfusunun yoğun olduğu belli başlı merkezlerden biri değildi. Bölgenin Rus İmparatorluğu'na katılmasından sonra yöreye Anadolu'dan önemli bir Ermeni göçü yaşandı. Bu göçün temelinde, Osmanlı topraklarında Müslümanlarla Hristiyanlar arasında yaşanan etnik ve dini kökenli çatışmalar yatıyordu. Karskaya Oblast'ta 1882'de 31.518 olan etnik Ermeni sayısı 1913'te 113.000'e ulaştı (Melkonian, 2001). 1877-1879 yılları arasında yaklaşık 50. 000 Ermeni Osmanlı topraklarından yöreye göç etti (Shavrov, 1911: 59-61). 1906-1908 yılları arasında ise sayıları çok fazla olmayan Ermeni gruplar Los Angeles'a göç etti (Kooshian, 2002: 58). Bu dönemde bölge yükselen Ermeni milliyetçiliğinin de önemli merkezlerinden biri oldu. 1890-1904 yılları arasında Kars ve Kağızman Osmanlı topraklarına geçen silahlı Ermeni gruplar için önemli geçiş noktaları oldular (Melkonian, 2001). Ermeni nüfusu Oblastın geneline dağılmakla beraber özellikle Kars ve Kağızman'da yoğunluk gösteriyordu (Melkonian, 2001).

Kars'ta yaşayan Rumlar Pontus kökenli (Asatryan ve Arakelova, 2002: 4) olmakla beraber Kars ve çevresi Pontus Rumlarının Anadolu'da Pontus dışında yaşadığı az sayıda merkezden biriydi. Asıl yoğunlukta oldukları bölge Pontus diye adlandırılan ve Karadeniz'in sahil ve iç bölgelerini kapsayan alandı. 1878'den sonra özellikle Karadeniz bölgesinden bu bölgeye Rum göçü yaşandı. 1877-1879 yılları arasında yaklaşık 40.000 Rum Anadolu topraklarından bölgeye göç etti (Shavrov, 1911: 59-61). Ortodoks Rusların Ortodoksları aynı çatı altında toplama politikası da bu göçlerde etkili oldu. Karskaya Oblast'taki Rum nüfus bölgenin özellikle güneybatı tarafında yoğundu (Melkonian, 2001). 1908 tarihli Rus yıllığına göre Sarıkamış civarındaki 43 köyden 11'i Rum köyüydü ve bu köylerdeki toplam erkek nüfusu 6030 olmakla beraber aileleriyle toplam sayıları yaklaşık olarak 30150'di (Solmaz, 2002). 1897'de yapılan bir başka sayıma göre de Oblast'taki Rum sayısı yaklaşık 32. 600'dü (Kars, **Encyclopaedia Britannica**, 1911).

4.2.6. Yezidiler ve Asuriler

Yezidiler etnik Kürt olmakla beraber kendilerine has bir dini inanca sahiptirler (Anqosi, 2005). Etnik ve dinî bir grup olan Yezidiler Kars ve çevresindeki köylerde Kürtlerle ve Ermenilerle birlikte yaşadılar ve 1916-1918 yıllarında Gürcistan ve Ermenistan topraklarına göç ettiler (Anqosi, 2005). Bölgede yaşayan topluluklardan biri de Asurîlerdi. Asurîler Orta Doğu kökenli Hristiyan bir etnik grup olmakla beraber 1891 yılı verilerine göre Kars, Tiflis ve Erivan Bölgelerinde toplam 2.272 Ortodoks Asurî yaşamaktaydı (**The Chancery of The Committee of Ministers**, 1896).

4.2.7. Türkler, Kürtler ve Kafkas Göçmenleri

Kars ve çevresindeki nüfusun yarıya yakını Müslüman gruplar oluşturmaktaydı. Oblasttaki Türkler, Kürtler ve Kafkas kökenli çeşitli gruplar ağırlıklı olarak Müslümandı. Bölgede Türk Boyları önemli bir yoğunluğa sahipti. Türkmenler, Azeriler, Karapapaklar (Terekemeler) ve yüzyıllardır bölgede yerleşik olan Türkler (Yerliler) 1892 sayımına göre toplam nüfusun yaklaşık % 43'ünü oluşturmaktaydılar (Kars, **Encyclopaedia Britannica**, 1911). Türklerin bir kısmı bu topraklarda yüzyıllardır yaşamaktaydı, bununla beraber Azerilerin ve Karapapakların Kars ve çevresine gelişleri özellikle Rusların Güney Kafkasya'yı ele geçirdiği yıllarda (19. yüzyılın ilk çeyreği) başlarken Ruslarla İranlılar arasında Gülistan (1813) ve Türkmençay (1828) Antlaşmalarının imzalanmasıyla da hız kazandı (**Historical Background of Azerbaijan**, 2007). Türkmençay Antlaşması sonrasında Rus İmparatorluğu Karapapak ve Azerilerin yaşadığı bölgenin kuzeyinde 'Armenian Oblast'ı kurarken, İranlılar bölgenin güneyini kontrol altına aldılar (**Historical Background of Azerbaijan**, 2007).

Bölgedeki Kürtlerin çoğu dağlık bölgelerde yaşamakla beraber 1897 yılında toplam 292.863 kişinin yaşadığı Oblastta yaklaşık 43.000 Kürt bulunmaktaydı ve Kürt nüfus özellikle Aras vadisinde yoğundu (Kars, **Encyclopaedia Britannica**, 1911). Bölgedeki Kürt yerleşimi Osmanlılarla Safeviler arasında 1514 yılında yapılan Çaldıran Savaşı'yla başladı. Savaşı kazanan Osmanlılar bölgede İranlıların etkisini kırmak amacıyla Kürtleri Doğu Anadolu'ya yerleştirmeye başladı (Asatryan ve Arakelova, 2002: 11). Çoğu Müslüman olan Oblast Kürtlerinin bir kısmı ise Yezidi'di.

Kars ve çevresinin multietnik yapısının içinde Kafkas göçmenleri de vardı. Rus İmparatorluğu 1864'te Kafkasya'da tam kontrol sağladıktan sonra Batı ve Kuzey Kafkasya'yı kendine bağlı Hristiyan bölge hâline getirmek için bölgedeki Müslümanları göçe zorlamaya başladı (Akın, 2006). Rusların bu stratejisiyle birlikte binlerce Kafkasyalı Osmanlı İmparatorluğu'na göç etti. 1866-1867 yıllarında yaklaşık 350 Oset Sarıkamış ve yine yaklaşık 150 Çeçen de Kars civarına yerleşti (Akın, 2006). 1908 tarihli Rus yıllığına göre Sarıkamış'taki 3 Oset köyünde erkek nüfus 527 olmakla beraber aileleriyle birlikte sayıları yaklaşık 2.635'ti (Solmaz, 2002).

4.3. İdari Sistem

Rus İmparatorluğu idari olarak Avrupa Rusyası, Vistula Bölgesi, Finlandiya Dükalığı, Sibiryaya, Orta Asya ve Kafkasya şeklinde 6 sahaya ayrılmıştı (Russia, **Catholic Encyclopedia**, 1912). Bu sahalar da Guberniya (eyalet) ve oblast (vilayet) olmak üzere idari merkezlere bölünmüştü. Guberniyalar ve oblastlar genel kanunlarla yönetilirken; oblastlarda Rus veya Ortodoks olmayan nüfusun varlığından dolayı özel kanunlar da uygulanmaktaydı (Hilkens, 2000).

Ana yönetim alanlarından biri olan Kafkasya 1917 itibariyle 7 guberniya, 5 oblast ve okruglar şeklinde idari birimlerden oluşuyordu (Hilkens, 2000). Karskaya Oblast da Kafkasya bölgesindeki 5 oblasttan biriydi. 1881'e dek sivil-askerî yöneticilerle ve daha sonra imparatorun tam yetkili vekilleriyle yönetilen Kafkasya, aynı yıl Kafkasya Genel Valisi'nin idaresine verildi (Hilkens, 2000). Farklı bakanlıklarının aktivitelerini koordine etmekle yükümlü olan genel vali aynı zamanda Kafkasya'daki sivil yönetimin amiri ve de Kafkas Orduları kumandanıydı (Hilkens, 2000). 1905'te ise bölgede yaşanan milliyetçi ve devrimci hareketler üzerine, yönetim tekrar olağanüstü yetkilerle donatılan imparator vekilinin idaresine verildi (Hilkens, 2000). Oblastların ve guberniyaların valileri de Kafkasya genel yöneticisine bağlı olarak hareket etmekteydi.

Sivil ve askerî meselelerde Kafkasya genel yöneticisini asiste eden yardımcılar da görev almaktaydı, ayrıca Kafkasya polis lideri de Kafkasya yöneticisine bağlı olarak çalışmaktaydı (Hilkens, 2000). Alt idari bölgelerde eğitim, ekonomi, madencilik vb. konularda faaliyet gösteren yerel yönetimler ise merkezileştirme

politikası paralelinde 1883'te merkezî bakanlıklara entegre edildiler (Hilkens, 2000).

Karskaya Oblast Valisi idari olarak Kafkasya genel yöneticisine, Oblast sınırlarında bulunan alt yönetim birimlerinin idarecileri de Oblast Valisi'ne bağlıydı. 1886'da bölgedeki (Karskaya Oblast) Hükûmet görevlileri ve aileleri toplam 11.837 kişiydi (Erkan, 1996: 33-40).

4.4. Askerî Organizasyon

Rus İmparatorluğu Kars ve çevresini sınırlarına kattığı 1878'den itibaren bölgeye askeri yığınak yaparak bölgeyi Osmanlı sınırında önemli bir askeri merkez hâline getirdi. Savaş Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren Rus ordusu oldukça düzenliydi. Tümenler, tugaylar, alaylar ve bölükler şeklinde organize olan orduda piyadeler, süvariler, sınır birlikleri, topçu birlikleri, jandarmalar, çeşitli serbest birlikler, yerel birlikler ve deniz birlikleri görev yapmaktaydı (Conrad, 2001). Bunların yanında orduya bağlı olarak çalışan mühendislik, sağlık, lojistik, eğitim ve seferberlik birimleri de bulunmaktaydı (Conrad, 2001).

Rus ordu teşkilatı 12 bölgeye ayrılmıştı; Kars ve çevresindeki askeri birlikler Tiflis merkezli Kafkasya Askerî Bölgesi'ne bağlıydı (Conrad, 2001). İmparatorluk sınır bölgesi olması dolayısıyla bölgeye özel önem verip; Kars, Sarıkamış, Ardahan ve Kağızman'da birçok askeri yapı inşa etti. 1886 yılında bölgedeki asker sayısı 12.644'tü (Erkan, 1996: 33-40). Karskaya Oblast'taki askeri birlikler ile bağlı buldukları birimler şu şekildeydi: (Conrad, 2001)

- 20. Piyade Tümeni (Ahıska)/2. Tugay (KARS)
- 79. ve 80. Alaylar (KARS)
- 47. Piyade Tümeni (Saratov)/2. Tugay (Volograd)/188. Piyade Alayı (Kars)
- 1. Kafkasya Kozak Tümeni (Kars)/1. Tugay (Kars)
- 2. Tugay (Kars)
- Kars Sınır Topçu Birliği (3 Tabur)
 - 1. Kars Geçici Topçu Bölüğü
 - 2. Kars Geçici Topçu Bölüğü
- Kars İstihkam Taburu
 - Kafkasya Kazak Ordusu (Tiflis)/Tümgeneral Golvatov Alayı/1. Kafkasya Kazak Tümeni (Kars)
 - Kars Kalıcı Düzensiz Birlikleri
 - Tiflis Yerel Tugayı/Komuta Birliği (Kars)

- 2. Kafkasya Demiryolu Taburu (Kars)
- 1. Kuban Alayı/1. Kafkasya Kozak Tümeni (Karakurt)
- 1. İmparatoriçe Yekaterina Alayı/2. Kafkasya Kozak Tümeni (Kağızman)
- 6. Sınır Bölgesi (Tiflis)/26. Sınır Tugayı (Kağızman)
- 2. Kuban Topçu Bölüğü/1. Kafkasya Atlı Kozak Piyadeleri Yarı Alayı (Sarıkamış)
- 39. Piyade Tugayı (Tiflis)/2. Tümen (Sarıkamış)
- 51. Piyade Tümeni (Kutaisi)/2. Tugay (Tiflis)/204. Piyade Alayı (Ardahan)

Oblast'taki bu birliklere ek olarak Kars'ta 1 Havacılık Merkezi, 1 Telsiz İstasyonu, 2 İstihkâm Merkezi ve Ardahan'da 1 Mühendislik Alanı Bulunmaktaydı (Conrad, 2001). Kars'ta Askerî Hastane Bulunmakla Beraber, Bölgede bir de askeri gazete çıkmaktaydı (Conrad, 2001).

4.5. Toplumsal Yapı

Rus İmparatorluğu'nda toplum çeşitli sosyal sınıflara bölünmüştü ve bu sistem Rus toplum ve devlet hayatının da temelini oluşturmuyordu (Martuzans, 2002). İmparatorlukta toplum, yasal düzenlemeler çerçevesinde genel olarak 4 gruba ayrılmıştı: (Martuzans, 2002)

- Soylular (Aristokratlar)
- Ruhban Sınıfı
- Kentliler
- Köylüler

Karskaya Oblast'ta da toplum bu paralelde sosyal sınıflara bölünmüştü. 1900'lü yıllarda bölgede 243.839 köylü, 15.871 şehirli bulunmakla beraber; 2089 kişi soylular sınıfına, 1332 kişi ise Ruhban sınıfına dâhilken diğer nüfus, kozaklar benzeri askerî gruplar ve yabancılar gibi istisnai gruplardan oluşuyordu (erkan, 1996: 33-40).

19. Yüzyıla dek sosyal sınıflar arasında oldukça keskin sınırlar bulunuyordu. Yüzyılın 2. Yarısında yapılan bazı hukuki düzenlemelere rağmen toplumdaki sosyal sınıf ayrımı devam etti. Özellikle soylular ve din görevlileri önemli ayrıcalıklara sahiptiler. Toplum genel olarak vergi vermekle yükümlü olanlar ve vergi vermekle yükümlü olmayanlar şeklinde de ikiye ayrılmıştı (martuzans, 2002). Soylular, din adamları ve bazı şehirliler vergi ödemezken, köylüler uzun yıllar boyunca ağır vergi yükleri altında ezildiler. 1887 yılında birçok grup kişisel vergi ayrıcalıklarını kaybetti, sosyal sınıftan bağımsız vergi uygulamasına geçildi (Martuzans, 2002).

Ayrıcalıklı sınıflar bedensel cezalardan da muaftı (Martuzans, 2002). 19. yüzyılda sınıflar bu cezadan büyük oranda kurtulurken köylüler ve alt rütbeli askerler bu ceza uygulamasından 1904'te kurtulabildiler (Martuzans, 2002). 19. yüzyılın sonlarında sınıfların ayrıcalıkları ortadan kaldırılırken, gelir düzeyi sosyal sınıf farklılıklarını düzenlemeye başlayan bir etken hâline geldi (Martuzans, 2002).

Soylular en imtiyazlı sınıf olmakla beraber kendi hukuki prosedürlerine sahiptiler, bedensel ceza almazlardı, 1879'a dek askere de alınmadılar, 1800'lerin sonuna kadar vergi de ödemediler (Martuzans, 2002). Soylular gibi din görevlileri de imtiyazlı sınıf içindeydi (Martuzans, 2002). Soylular ve ruhban sınıfı haricinde şehirde ikamet edenler şehirliler sınıfına girerken sayıca en çok olan sınıf ise köylülerdi (Martuzans, 2002).

4.6. Mimaride Yapılan Yenilikler

Rus İmparatorluğu döneminden önce Osmanlı tarzı mimari yapılara sahip olan bölge, 1878 yılından sonra yeni bir mimari anlayışla tanıştı. Ruslar Kars, Sarıkamış ve Ardahan'da Baltık mimarisine uygun yapılar inşa ettiler. Rusların bölgeye getirdiği bu yeni mimari düzen özellikle Kars'ta yoğunlaştı. Ruslar kale eteğindeki yerleşimi olduğu gibi bırakarak eski şehrin güney tarafında yepyeni, modern ve çağdaş bir şehir inşa ettiler. Bu yeni bölgede kuzeyden güneye 4 cadde ve doğudan batıya yine 4 cadde kuruldu. Birbirini dikine kesen, geniş kaldırım, ızgaralı ve oldukça düzgün planlanan bu caddeler üzerine bir veya iki katlı taş binalar inşa edildi. Bu haliyle Kars Anadolu'daki ilk planlı şehir unvanını da kazanmış oldu (**Kars Sivil Mimari Örnekleri**, 2005).

Askerlerin üst düzey memurların, soyluların ve yabancıların yaşamaya başladığı yeni yerleşim yerindeki evler genellikle düzgün bazalt taşlardan yapıldı (**Kars Sivil Mimari Örnekleri**, 2005). Cadde üzerindeki evlerin yanında duvarla çevrili bahçelerin gerisinde de villa tipi evler inşa edildi. Bu yapıların dış tarafı duvara dayalı yarım sütunlar ve kabartma bordürlerle süslenirken, iç mekân ise uzun koridor etrafında sıralanan geniş ve yüksek tavanlı odalar, salonlar şeklinde dizayn edildi. Tavanların ve tabanların ahşap olduğu bu evlerde çift camlı pencereler ve kar tutmayacak şekilde yapılan çatılar kullanıldı (**Kars Sivil Mimari Örnekleri**, 2005).

Ayrıca bu evlerde yeni ısıtma sistemlerinden yararlanıldı. "Peç" ismi verilen tavana kadar uzanan şöminede yakılan yakaktan elde edilen ısı, odaların duvarlarını dolaşan borulardan geçerek evlerin tümünü ısıtmaktaydı (**Kars Sivil Mimari Örnekleri**, 2005).

4.7. İktisadi Hayat

1878'e dek genellikle tahıl tarımı ve mera hayvancılığına yoğunlaşan bölge ekonomisi bu tarihten sonra yapılan sanayi yatırımlarıyla ve tarım ve

hayvancılıktaki verim artışıyla hızlı bir şekilde büyüdü. Tarım, hayvancılık ve sanayi faaliyetlerinin artması ile bölge önemli bir üretim merkezi hâline geldi. Üretimde kullanılan yeni teknikler, artan verim ve tarımsal nüfusun hızlı bir şekilde büyümesi sonucu artan üretimin önemli bir kısmı yine bu dönemde yapılan Kars-Tiflis demiryolu aracılığı ile Tiflis'e oradan da iç pazara gönderiliyordu (**Kars Ekonomisi**, 2007).

4.7.1. Tarım

Rus yönetiminden önce tahıl, baklagil ve meyve üretimine yoğunlaşan bölgede 1878'den sonra ayçiçeği ve tütün üretimi yaygınlaştırılırken mısır, patates ve pirinç ekimi hızlandı; buğday ve arpa üretiminde de önemli verim artışları sağlandı (**Kars Ekonomisi**, 2007). 1863'te 794 ton olan patates üretimi 1913 yılında 4.416 tona yükselirken tarımda pullukların kullanılması sonucunda 1884-1913 yılları arasında ekilebilir arazi 2 katına, tarım nüfusu ise 4 katına çıktı (**Kars Ekonomisi**, 2007). Tarımsal faaliyetlerde verimin artmasında Malakan atlarının kullanılması da etkili oldu.

4.7.2. Hayvancılık

Kars ve çevresinde yetiştirilen çok sayıda sığır ve koyun hayvancılığın belkemiğini oluşturuyordu. ("Kars", **Encyclopaedia Britannica**, 1911) Ruslar hayvancılık faaliyetlerinin dokusunda da değişikliğe giderek "Zavot" ya da "Malakan ineği" denilen melez bir tür ürettiler. (**Kars Ekonomisi**, 2007) Bu da süt ve peynir üretiminde verimi artırdı.

4.7.3. Sanayi

1878'e dek sanayi faaliyetlerinin yok denecek kadar az olduğu bölgede yapılan yatırımlar ve uygulanan politikalar sonucunda sanayi üretimi hızlı bir şekilde arttı, Kars ve çevresinde gerçek anlamda sanayi tesisleri kuruldu. Ayçiçeği ekiminin yaygınlaşması ile bitkisel yağ üreten tesisler açıldı; tütün ekiminin yaygınlaşması ile de sigara imalathaneleri kuruldu (**Kars Ekonomisi**, 2007). Hayvancılıkta artan verim mandıraların kurulmasını sağlarken, dolaylı olarak deri imalathaneleri de çoğaldı (**Kars Ekonomisi**, 2007). Ayrıca Malakanların yeni teknikler kullanmasıyla un üretimi odaklı değirmencilik de gelişti. Arpa üretimine paralel olarak bira üretim tesisleri açıldı (Karagöz, 2005: 28).

4.8. Siyasi Atmosfer

Kars ve çevresinde 20. yüzyılın başlarına dek önemli toplumsal ve siyasi çatışmalar yaşanmamıştır. Bu ortamın oluşmasında **1855 tarihli Rus Arazi Nizamnamesi**'nin uygulanıp toprakta mülkiyetin kaldırılması ve bütün toprakların devlet malı sayılmasının yanında (Kırzioğlu, 1953: 552) özellikle Rumların ve savaş karşıtı Malakanlarla Dukhoborların bölge Müslümanlarıyla iyi ilişkiler kurmaları etkili oldu. Ama aynı yüzyılın başında bölgede yükselen milliyetçi hareketler ve 1914'te patlak veren 1. Dünya Savaşı bölgeyi karışıklığa sürükledi.

Bölgede özellikle Ermeni ve Azeri-Türk milliyetçiliğiyle birlikte Bolşevik hareketler de taraftar buldu. Kars, 1880'lerden itibaren ayrılıkçı Ermeni grupların ideolojik ve lojistik merkezlerinden biri oldu (Peroomian, 2001). 1904'e dek silahlı Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu'na Kars ve Kağızman üzerinden geçtiler (Melkonian, 2001). Bu iki merkezden Erzurum'a, Hınıs'a, Ahlat'a, Eleşkirt'e ve Sasun'a silah ve mühimmat sevkiyatı yapıldı (Peroomian, 2001). Fransız İhtilaliyle yeşeren milliyetçi akımın, Çarlık Rusya'nın kışkırtmalarının, Osmanlı topraklarında yaşanan etnik/dini çatışmaların, Kilise ve Ermeni aydınların da etkileriyle taraftar toplayan Ermeni milliyetçiliği, özellikle 1915 yılından sonra bölgedeki silahlı eylemlerine hız verdi. Ermeni Tehciri'nin "rövanşını alma" amacıyla körüklenen intikam duygusuyla hareket eden Ermeni gruplar bu dönemde bölgedeki otorite boşluğundan da yararlandı (Karagöz, 2005: 41-64).

Yükselen Ermeni milliyetçiliği, bölgede Azerilerin başını çektiği Türk milliyetçiliğini tetiklerken Transkafkasya zamanla kaynayan bir kazana dönüştü. Türkler, Azerbaycan merkezli partiler vasıtasıyla Kars'ta da örgütlenirken bu hareketlerin ana amacı Ermenilerin yaptıklarına aynı şekilde cevap vermektir (Karagöz, 2005: 41-64). Bunun yanında belli bir milliyetçi çatının altına girmeyi reddeden değişik etnik kökenlerden birçok insan Ermenilere karşı beraber hareket etmeyi seçti (Karagöz, 2005: 41-64).

Bölgede yükselen milliyetçi akımların etkilediği kitlelerin ve belli bir ideolojiden uzak olarak örgütlenen grupların dışında Bolşevizm taraftarı gruplar da vardı. Bolşeviklerin 1903'te tüm Kafkasya'yı kucaklayan birliği sağlamaları, savaş karşıtı ve Bolşevizm yanlısı örgütlenmelerini hızlandırmaları bölgede taraftar buldu (Karagöz, 2005: 41-64). Bolşevikler özellikle Rus ordusundan ve inançları gereği savaş karşıtı olan Malakanlar ve Dukhoborlardan destek gördüler (Karagöz, 2005: 41-64).

Karskaya Oblast yönetim birimi Rus İmparatorluğu'nun 1917 yılında tarihe karışmasıyla birlikte son buldu.

SONUÇ

Kars ve çevresinde yarım yüzyıla yakın süren Rus idaresinin, o dönemde bölge halklarının kaderinde önemli etkileri olmasının yanında günümüze kadar gelen etkileri de görülmektedir. Bölgedeki mevcut tarım ve hayvancılığın dokusunun kökenleri o yıllara dayanmaktadır. Baltık tarzı bir mimari düzenle baştan inşa edilen Kars'ın tarihi yüzlerce binası koruma altına alınmış olmakla beraber söz konusu alan âdeta bir açık hava müzesini andırmaktadır. Bunların yanında 1915'ten sonra yaşanan trajik olaylar bölge halkının hafızasında halen tazeliğini korumaktadır. Ama o dönemden bölgeye kalan en önemli miras ortak yaşama kültürü olmuştur. Bölgedeki farklı toplulukların bir arada yaşayabilme becerisinin özünde o dönemki multi etnik toplumsal yapı yatmaktadır.

KAYNAKÇA

Akın, Hayrullah, (2006), Rus-Kafkas Savaşları ve Çerkes Göçleri, <http://www.akintarih.com> (23. 7. 2007)

Akşin, Sina, (2005), “Siyasal Tarih”. Sina Akşin (ed.) **Türkiye Tarihi: 1600-1908**. İstanbul: Cem Yayınevi.

Anqosi, Kereme, (2005), The Yezidi Kurds’ Tribes & Clans of South Caucasus, http://findarticles.com/p/articles/mi_m0SBL/is_1-2_19/ai_n15954364/pg_1 (3.8.2007)

Armenian-Molokans: From Kars to Los Angeles, (2004), http://molokane.org/molokan/Locations/FSU/Kars/Armenian_Molokans.html. (21.7.2007)

Asatryan, Garnik ve Arakelova, Victoria, (2002), “Ethnic Minorities of Armenia. Erivan: The Organization for Security and Co-Operation in Europe/OSCE”, http://www.osce.org/documents/oy/2002/01/148_en.pdf (3.8.2007)

Berokoff, John K., (1998), Molokans in America, <http://www.molokane.org/molokan/Berokoff/index.htm> (19.7.2007)

Breyfogle, Nikolas B., (1998), **Heretics and Colonizers: Religious Dissent and Russian Colonization of Transcaucasia, 1830-1890 (Azerbaijan, Armenia, Georgia)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi. 16–17.

Caucasus Germans, (2007), http://mbceo.com/more_information.php?c=Caucasus_Germans (11. 7. 2007)

Conrad, Mark, (2001), **The Russian Army-1914**, <http://home.comcast.net/~markconrad/RUSS1914.html> (15. 7. 2007).

Divani Lügatü’t Türk İndeksi, (2007), <http://egitiMSelcuk.edu.tr/turkdili/dlt/k.htm> (3. 7. 2007).

Doukhobor Settlements In Caucasus, (2006), <http://www.doukhobor.org/Caucasia.gif> (14. 7. 2007).

Erkan, Süleyman, (1996), Kırım ve Kafkasya Göçleri. Trabzon: Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi.

Fiegl, Eric, (1986), A Myth of Terror, <http://www.ataa.org/reference/myth/politics.html> (21. 7. 2007).

Hilkens, Bob, (2000), **Caucasia**, <http://www.geocities.com/capitolhill/rotunda/2209/Caucasia.html> (26. 7. 2007)

Historical Background Of Azerbaijan, (2007), <http://www.azerbembassy.org.cn> (3.8.2007).

Kalmakoff, Jonathan J., (2006a), Doukhobor Ancestral Village Finder, <http://www.doukhobor.org/Village-Finder.htm> (24. 7. 2007)

-----, (2006b), Doukhobor Historical Maps, <http://www.doukhobor.org/Maps.htm> (24. 7. 2007)

-----, (2006c), Ethnic Diversity Among the Early Doukhobors, <http://www.doukhobor.org/Ethnic.htm> (24. 7. 2007).

Karagöz, Erkan, (2005), **Kars ve Çevresinde Aydınlanma Hareketleri ve Sol Geleneğin Tarihsel Kökenleri**, İstanbul: Asya Şafak Yayınları.

Kars, (2007), <http://www.reference.com/search?q=kars> (15. 7. 2007)

Kars Ekonomisi, (2007), <http://www.kars.gov.tr> (15. 7. 2007)

Kars Sivil Mimari Örnekleri, (2005), <http://www.kenthaber.com/IIIDetay.aspx?ID=1421> (16. 7. 2007)

Kırzioğlu, Fahrettin, (1953), **Kars Tarihi**, İstanbul: İşıl Matbaası.

Known Molokan Villages in Trans-Caucasia, (2004), <http://www.molokane.org/molokan/Berokoff/Maps.htm> (16. 7. 2007)

Kooshian, George Byron, (2002), The Armenian Immigrant Community of California. California: University of California: 58.

Law, Gwillim, (2007), Subjects of Russia, <http://www.statoids.com/uru.html> (9. 7. 2007).

Liebman, Marcel, (1968), **Rus İhtilali**, İstanbul: Varlık Yayınları.

Lohm, Hedvig, (2006), ‘Doukhobors in Georgia’, European Center For Minority Issues, 35, http://www.ecmi.de/download/working_paper_35_en.pdf (3. 8. 2007)

Martizans, Bruno, (2002), Estates in Russian Empire, <http://www.roots-saknes.lv/Estates/Estates.htm> (11.7.2007)

Melkonian, Ashot, (2001), ‘The Kars Oblast’, Historic Armenian Cities and Provinces Conference Series: No. 9 - Kars and Ani, University of California, Los Angeles/UCLA, 9-11 November.

Mills, T. F., (2000), “Land Forces of Britain, The Empire and Commonwealth”, <http://www.regiments.org/wars/wars.htm> (11.7.2007)

“Osmanlı Yönetimi Döneminde Kars”, (2007), <http://www.kars.gov.tr> (15.7.2007)

Peroomian, Rubina, (2001), “Kars in the Armenian Liberation Movement”, **Historic Armenian Cities and Provinces Conference Series: No. 9-Kars and**

Ani, University of California, Los Angeles/UCLA, 9-11 November.

Roll, Mitch, (2000), “100 Years of Immigration From Germany to Russia”, <http://rollintl.com/roll/grsettle.htm> (26.7.2007)

Russia, (1998), “Library of Congress”, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/rutoc.html> (19.7.2007)

Shavrov, N. I., (1911), **New Threat to Russian Activities, in Trans-Caucasus: Forthcoming Sale of Mugan to Aliens**, Saint Petersburg.

Short Description and History of Molokans, (2004), <http://www.molokane.org/molokan/Index.htm> (13. 7. 2007)

Solmaz, Gürsoy, (2002), “Ermeni Zulmünün Sarıkamış ve Çevresinde Günümüzdeki İzleri”, **Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi**, III. Cilt, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.

Tarasoff, Koozma J., (2006), “Doukhobors-An Overview”, http://www.spirit-wrestlers.com/excerpts/2006_Doukhobors_Overview.html. (24. 7. 2007)

The Chancery of The Committee of Ministers, (1896), Stateman’s Handbook for Russia (Völüme II). Saint Petersburg: E. Thiele: Appendix.

Yetişgin, Memet, (2006), “Rusların Türk Toprakları Üzerinde Yayılmasının Sebepleri Üzerine Bazı Düşünceler”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 06/16, 671-698.